

ISSN 2147-8422

GAZIOSMANPAŐA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

GAZIOSMANPASA UNIVERSITY
THE JOURNAL OF FACULTY OF THEOLOGY

Yıl: 2017/I, Cilt: V, Sayı: 1

KUR'AN'DA GEÇEN "EY İNSANLAR" VE "EY İMAN EDENLER" HİTAPLARIYLA BAŞLAYAN AYETLER ARASINDA BİR MUKAYESE

Enver BAYRAM**

Öz

Allah ile insan arasındaki iletişimin en temel unsuru, gönderilen kitaplar ve peygamberlerdir. Kur'an'da yer alan hitaplar, Allah ile insan arasındaki önemli bir iletişim şeklidir. Allah insanlarla "ey peygamber!", "ey kitap ehli!" ve "ey kâfirler!" gibi hitaplarla iletişim kurmaktadır. Bu hitaplar söz konusu muhatabın kimliğini ortaya çıkarıcı olup, aynı zamanda muhataba verilen mesajı da büyük oranda belirleyici mahiyettedir. "Ey insanlar" ve "ey iman edenler" hitapları da bu hitaplardan sadece ikisidir. "Ey insanlar" hitabıyla Allah, hem inananlara hem de inanmayanlara seslenirken, "ey iman edenler" hitabıyla sadece inananlara seslenmektedir. Bu anlamda "ey iman edenler" hitabı muhataplarını şereflendirirken, "ey insanlar" hitabında ise bu şereflendirme ancak muhatabın inanan olmasına bağlıdır. "Ey insanlar" hitabından sonra gelen ayetlerde mesaj müminlerle beraber kâfirlere de iken, "ey iman edenler" hitabından sonra mesaj sadece müminleredir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, İletişim, Hitap, Ey insanlar, Ey iman edenler.

THE COMPARISON BETWEEN AYATS STARTING WITH APPEALINGS IN THE FORM OF "O MANKIND" AND "O YOU WHO BELIEVE"

Abstract

The basic factors of communication between Allah and people are Holy Scripture and Prophets. The ways of addressing in Quran are important form of communication between Allah and mankind. Allah communicate with peoples by using addresses like "o prophet!", "o people of the scripture!" and "o

* Geliş T. / Received Date : 10.03.2017

Kabul T. / Accepted Date : 01.06.2017

** Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi DKAB Bölümü, enbayram@myinet.com.

disbelievers!" These addresses reveal the identity of given payer. At the same time these addresses determine substantially the message transmitted to payer. Two of these ways of addressing are "O mankind!" and "O you who believe!" By saying "O mankind!", Allah address people who are believer or not. But as saying "O you who believe!" Allah address only the people who believe in Allah. In this sense, "O you who believe!" honors to just its addressee even as this honoring in the address "O mankind! "depends on addressee who is believer. The message coming after the appealing of "O Mankind" in ayats is directed to both muslims and unbelievers; but the message coming after the appealing of "O You Who Believe" is only directed to faithfuls.

Keywords: The Holy Quran, Communication, Address, O mankind! ,O you who believe!

Giriş

Allah, önce insanı yaratmış sonra da onun doğru yolda kalıp sapmaması için ona kitaplar ve peygamberler göndermiştir. Gönderilen kitaplar ve peygamberler, Allah ile insan arasındaki iletişimi sağlamış, onlara yaratılış amaçlarını hatırlatmıştır. Allah'ın insanlarla iletişimi ilk insan Hz. Adem ile başlamış, Hz. Muhammed'e indirilen kitap vasıtasıyla da bu iletişim kıyamete dek sürecektir.

Kur'an'ın insanlarla iletişim kurulan şekillerden biri de hitaplardır. Hitap, Allah'ın insanlara yönelik sözüdür.¹ Bu sözle bazen bütün insanlar,² bazen sadece iman edenler³ muhatap alınmıştır. Bunun yanında Ey Kitap Ehli!,⁴ Ey İsrailoğulları!,⁵ Ey Kâfirler!,⁶ Ey Âdemoğulları!,⁷ Ey Nuh'un çocukları!,⁸ Ey Cahiller!,⁹ Ey sapkınlar!,¹⁰ Ey Mücrimler!,¹¹ Ey Cin ve insan topluluğu!,¹² Ey

¹ Süleyman Uludağ, "Hitap", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 163.

² el-Bakara 2/21; en-Nisa 4/170, 174.

³ el-Bakara 2/208; el-Al-i İmran 3/102; en-Nisa 4/59.

⁴ el-Al-i İmran 3/64, 70-71; en-Nisa 4/171; el-Maide 5/77.

⁵ el-Bakara 2/40, 47, 122.

⁶ et-Tahrim 66/7; el-Kafirun 109/1-2.

⁷ el-A'raf 7/27; el-Yasin 36/60.

⁸ el-İsra 17/3.

⁹ ez-Zümer 39/64.

¹⁰ el-Vakıa 56/51.

¹¹ el-Yasin 36/59.

¹² er-Rahman 55/33.

Peygamber!¹³ Ey huzura ermiş nefis!¹⁴ Ey Benim kullarım!¹⁵ gibi hitaplar da Kur'an'da yer almaktadır.

Dilin kendine has yapısı içinde kullanılan hitap şekillerinden bir tanesi de nida edatlarıdır. İslam öncesi Arap toplumunda sözlü kültürde ve şiirde nida edatları önemli yer tutmaktadır. Sonraki aşamada ise bunlar yazıya geçirilmiştir. Sözlü kültürün ve dilin yazıdan önce var olmasından hareketle sözlü kültürün ve dilin yazıyı etkilediği söylenilebilir. Kur'an metninde yer alan birçok nida edatının varlığı da Kur'an'ın böylesi sözlü bir kültürde nazil olduğuna işaret etmektedir.¹⁶

Esasında Kur'an'ın tamamı Hz. Peygamber'e ve bütün insanlara bir hitaptır. Bununla beraber Kur'an, kullandığı bazı özel hitaplarla durumu daha da somutlaştırıp o grupla ilgili bazı özel mesajlar vermektedir. Hatta bu hitapların bizzat kendisi Kur'an açısından olumlu ya da olumsuz özellikler taşımaktadır. Mesela "ey inkar edenler" hitabıyla başlayan bir ayette o grubun yanlış inançlarına dikkat çekilmekte ve onlar yanlışlıkları hususunda uyarılmaktadır. Yine hitap kitlesi bakımından olumlu bir anlam taşıyan "ey iman edenler" hitabına müteakiben Müslümanların neyi yapıp neyi yapmamalarının altı çizilmektedir.¹⁷

Kur'an'da bir hitabın, olumlu ya da olumsuz bir anlamla yüklü olup olmamasını hitaptan sonraki kısma bakmadan anlayamayacağımız hitaplar da bulunmaktadır. Mesela "ey inananlar" hitabı, hitap kitlesi açısından kendinden sonra gelen mesajın içeriğine göre olumlu ya da olumsuz bir anlam taşıyor olabilir. Çünkü insan kavramı, inanan insanı da inanmayan insanı da içine alan genel bir kavramdır. Bu noktada "De ki: "Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin..."¹⁸ ayetinde de ifade edildiği gibi insanın iman etme iradesi de inkar etme iradesi de vardır. Böylece hitaptan sonraki kısmın taşıdığı anlam, hitaba yüklenecek anlam üzerinde belirgin bir rol oynamaktadır.

Kur'an'da geçen "ey insanlar" ve "ey iman edenler" hitaplarıyla ilgili ayetlerin nerede nazil oldukları da ayrı bir tartışma konusudur. Bazı âlimlere göre

¹³ el-Maide 5/41, 67; el-Enfal 8/64, 65, 70; et-Tevbe 9/73; el-Ahzab 33/1, 28, 45, 50,59; el-Mümtehine 60/12; et-Tahrim 66/9.

¹⁴ el-Fecr, 89/27-30.

¹⁵ el-Ankebut, 29/56; ez-Zümer, 39/53.

¹⁶ Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk. Süleyman Gezer, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Sözlü Hitabın Rolü*, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

¹⁷ Muhammed Fatih Kesler, "Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed'e Hitaplar (I)", *AÜİFD*, 2002, sayı: 2, s. 92.

¹⁸ el-Kehf 18/29.

istisnaları¹⁹ olmakla birlikte “ey insanlar” diye başlayan her ayet Mekkî, “ey iman edenler” diye başlayan her ayet ise Medenîdir.²⁰ Bu tespit ayetlerin hitap ettiği muhataplar nazarı dikkate alınarak yapılmış olan tespittir. Buna göre Mekkelilerin üzerine küfür galip geldiğinde onlara “ey insanlar” diye, Medineliler üzerine de iman galip geldiği için “ey iman edenler” diye hitap edilmiştir.²¹ Bunun yanında surelerin Mekkî ya da Medenî oluşlarını tespit etmede kullanılan ölçütlerden biri hicret, diğeri de Kur’an’ın nazil olduğu mekândır.²² Biz, çalışmamızı Mekkî-Medenî ayrımında hicreti esas alan görüşe göre yapacağız.

Mekkî surelerin hitap çerçevesi başta Allah’a iman olmak üzere peygamberlere, kitaplara, meleklere ve ahiret gününe iman üzerinde yoğunlaşmaktadır. Buna mukabil Medenî surelerin hitap çerçevesi iman esaslarının yanında bireyin aile ve toplum içerisindeki rolü üzerinde yoğunlaşmaktadır.²³ Çalışmamızda, ilgili ayetlerin nerede olduklarıyla ilgili bilgilere değinmenin yanında bu ayetlerin, nüzul süreci bağlamında muhataplarına ne gibi mesajlar verdiği mukayeseli bir tarzda araştırılacak ve aralarında var olan anlam ilişkisi ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

1. “EY İNSANLAR” VE “EY İMAN EDENLER” HİTAPLARIYLA BAŞLAYAN AYETLERİN ANLAM ÇERÇEVESİ

Hiz. Osman’ın mushafındaki surelerin nüzul sırası dikkate alındığında Kur’an’da 21 yerde tekil²⁴ ve 2 yerde çoğul²⁵ olmak üzere toplamda 23 defa geçen “ey insanlar” hitabının 12 ayeti Mekkî surelerde, 11 ayeti ise Medenî surelerde geçmektedir.²⁶ Yine içinde “ey iman edenler” hitabı geçen 89 ayetin tamamı Medenî surelerde geçmektedir.²⁷ Söz konusu hitap bir yerde ayet ortasında,²⁸ 88 yerde de ayet başında²⁹ geçmektedir.

¹⁹ Mesela Medenî sureler olan Bakara suresinin 21. Ayeti ile Nisa suresinin ilk ayeti “ey insanlar” hitabıyla başlamaktadır.

²⁰ Fahrudin Muhammed b. Ömer Râzî, *Tefsir-i Kebîr Mefâtihu'l Gayb*, Dârü’-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 2000, II, s. 75; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Ankara: TDV Yay., 1991, s. 61.

²¹ Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 60.

²² Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 59-60.

²³ Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 62.

²⁴ el-İnfitar 82/6; el-İnşikak 84/6.

²⁵ “Ey insanlar” hitabıyla başlayan bazı ayetler için bk. el-Bakara 2/21; en-Nisa 4/1, 174; el-Yunus 10/23, 57, 104, 108.

²⁶ Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 79-83.

²⁷ Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 79-83.

²⁸ el-Ahzab 33/56.

²⁹ “Ey iman edenler” hitabıyla ilgili bazı ayetler için bk. el-Bakara 2/104, 153, 172, 178; el-Al-i İmran 3/100, 102, 118, 130, 149, 156, 200.

"Ey insanlar" hitabı hem inanan hem de inanmayan kimselere yapılmış olan genel bir hitaptır. İnsan kelimesi, "beşer" ve "insan topluluğu" anlamına gelen "ins" kelimesinden türemiştir. Bunun yanında unutmak anlamına gelen "nesy" ile ya da alışmak, uyum sağlamak anlamına gelen "üns" ile irtibatlandırılmaktadır.³⁰ Bu kelime Kur'an'da 65 yerde "insan", 18 yerde "ins", bir yerde de "insî" şeklinde geçmektedir. Ayrıca 230 yerde "nâs", 1 yerde de "enâsî" şeklinde çoğul geçmektedir.³¹ "Ey insanlar" hitabıyla başlayan ayetler Allah'ın kullarından istemiş olduğu genel emir ve yasakları onlara bildirmektedir. Yine bu hitap, Kur'an mesajının tüm insanlığa gönderilmiş evrensel bir mesaj olduğunu göstermektedir.³²

"Emn" kökünden türeyen "iman" kelimesi, güven duygusu içinde tasdik etmek ve inanmak demektir. Terim olarak ise, "Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberi tasdik etmek ve onlara inanmaktır." Bu inanca sahip olan kimseye ise mü'min denir.³³ "Ey iman edenler" hitabıyla Allah, mümin kullarını doğrudan muhatap almakta ve mümin olmaları hasebiyle onların, imanlarının gereğini yerine getirmelerini istemektedir. Bu hitaptan sonra Allah, inanan kimseye ya hayırlı bir şeyi buyurmakta ya da onu kötü bir şeyden sakındırmaktadır. Bu yönüyle de bu hitaptan sonra gelen mesajlar hüküm ifade etmektedir. Bunun yanında söz konusu hitabın tamamı Medenî surelerde geçmektedir. Çünkü Mekkî surelerde verilen mesajlarla iman donanımlarını tamamlayan inananlar, artık Medine döneminde nazil olan söz konusu bu ayetlerin mesajlarını yerine getirme hususunda zorlanmamışlardır.³⁴

"Ey insanlar" ve "ey iman edenler" hitaplarıyla başlayan ayetler taşıdıkları mesajlar bakımından benzerlik taşıdıkları gibi ayrıştıkları noktalar da vardır. Her iki hitap kendinden sonra itikat, ibadet, helal ve haram, cezalar, sosyal hayat gibi konulara yer vermektedir. Ancak "ey iman edenler" hitabıyla verilen mesajlar Medenî sureler çerçevesinden verildiğinden dolayı hüküm ayetleri ağır basmaktadır. Aile hukuku, cihat, gibi konular "Ey iman edenler" hitabından sonra işlenmektedir. Şimdi bu konuları mukayeseli bir tarzda ele almaya çalışalım.

³⁰ Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanu'l-Arab*, Daru'l-mearif İbn Manzûr, Kahire, ts., I, s. 147; Kutluer, İlhan, "İnsan" *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 321.

³¹ Muhammed Fuad Abdu'l-Bakî, *El-Mu'cem'ul Müfrehes li'l-Elfazi'l Kur'an'il-Kerîm*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990, s. 93-94.

³² Ali Akpınar, *Kur'an'ın Müminlere Çağrısı*, Konya: Kitap Dünyası, 2013, s. 13-14.

³³ İbn Manzur, *a.g.e.*, XIII, s. 21; Mustafa Sinanoğlu, "İman", *DİA*, İstanbul 2000, XII, 212.

³⁴ Akpınar, *a.g.e.*, s. 21-22.

1.1. İtikat

“Ey insanlar” hitabıyla başlayan ayetlerin çoğunluğunun Mekki surelerde geçtiği göz önüne alındığında söz konusu hitapla başlayan ayetlerin itikadi konularda mesajlar vermesi uzak bir ihtimal değildir. Kaldı ki Mekki surelerde en çok işlenen konu itikadî konulardır.³⁵ İtikat; sağlamlaştırmak, kesin karar vermek, tasdik etmek anlamında “akd” kökünden türemiş olup “iman” karşılığında kullanılmaktadır.³⁶ İtikat, imanla alakalı tasdik, küfür, inkar gibi konuların detaylı bir şekilde ele alınıp tartışıldığı hüküm ve prensiplerdir.³⁷

Kur’an’ın nüzul süreci dikkate alındığında insanlara “ey insanlar” hitabıyla seslenen ilk ayet, A’raf Suresi’nde yer alan “(Ey Muhammed!) De ki: “Ey insanlar! Şüphesiz ben, yer ve göklerin hükümranlığı kendisine ait olan Allah’ın hepinize gönderdiği peygamberiyim. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, diriltir ve öldürür. O hâlde, Allah’a ve O’nun sözlerine inanan Resûlüne, o ümmî peygambere iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız”³⁸ âyetidir. Söz konusu bu ayet Mekki ayetlerdendir.³⁹ Ayette de ifade edildiği gibi “ey insanlar” hitabıyla Hz. Peygamber’in peygamberliğinin evrensel olduğu ilan edilmiş ve böylece Hz. Muhammed’in sadece Araplar’a gönderildiği yönündeki görüş reddedilmiştir.⁴⁰ Bunun yanında söz konusu ayet Allah’a, ahiret gününe ve Hz. Peygamber’e iman etmeye çağırarak itikadî konularda muhataplarına belli mesajlar vermektedir.⁴¹ Dolayısıyla Allah’a, ahiret gününe ve peygambere iman gibi temel itikadi konular, 39. sırada nazil olan A’raf suresinin, tüm insanlara hitap eden 158. ayetinin kapsamında genel bir tarzda ele alınmıştır.

Kur’an’ın, bu hitapla insanları çağırdığı bir başka gerçek de Allah’ın gönderdiği mesaja, yani kutsal kitaplara tereddüt etmeden iman etmek ve onun içerisinde yer alan emir ve yasaklara uymaktır. Bu hususta Allah şöyle buyurmaktadır: “Ey insanlar! İşte size Rabbinizden bir öğüt, kalplere bir şifâ ve inananlar için yol gösterici bir rehber ve rahmet (olan Kur’an) geldi.”⁴² Yani ey müşrikler bu Kur’an ile doğru yolu bulmanız için her türlü öğüt, kalplerinizde bulunan şüphe, nifak ve şirke karşı her türlü şifa vardır. Yine ey inananlar siz de bu mesaja uymakla doğru yoldan sapmayacak, yolunuzu ve rotanızı belirlemede

³⁵ Cerrahoğlu, a.g.e., s. 61-62.

³⁶ İbn Manzûr, a.g.e., IV, s. 3030-3033; Sinanoğlu, a.g.e., XXII, s. 212.

³⁷ İsmail Karagöz ve diğerleri, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: DİB Yayınları, 2010, s. 346.

³⁸ el-A’raf 7/158.

³⁹ Cerrahoğlu, a.g.e., s. 79.

⁴⁰ Râzî, a.g.e., XV, s. 23.

⁴¹ Râzî, a.g.e., XV, s. 23-24.

⁴² Yunus 10/57.

Kur'an size rehber olacaktır.⁴³ Kendisini öğüt, şifa, hidayet ve rahmet olarak nitelendiren Kur'an,⁴⁴ insanın dünya hayatında ahiret hayatının varlığı bilinciyle yaşaması için ona öğüt vermekte, daha sonra insanın iç dünyasını her türlü günden ve kötülükten arındırıp onu iyiye ve güzele sevk etmekte ve en sonunda da Kur'an'ın öğüdüne uyan ve şifa verici emirlerini benimseyen inanan insanlar için bir rehber olmaktadır.⁴⁵ Böylece Kur'an, ister inanan, ister inanmayan olsun tüm insanları içerisinde yer alan emir ve yasakları kabul edip uygulamaya davet etmektedir.

Medine döneminde nazil olan ve "ey insanlar" hitabıyla başlayan ayetlerde de muhatap Mekki surelerdeki gibi tüm insanlardır. Bu hususta Kur'an, "Ey insanlar" hitabıyla bütün insanları Allah'tan başka şeylere tapmamaya çağırarak onlara şöyle seslenmektedir: *"Ey insanlar! Size bir örnek verildi. Şimdi ona iyi kulak verin. Sizin Allah'tan başka taptıklarınız bir sinek dahi yaratamazlar, hepsi bunun için toplansalar bile. Eğer sinek onlardan bir şey kapsa bunu ondan kurtaramazlar. İsteyen de âciz, istenen de."*⁴⁶ Ayette geçen "Ey insanlar" hitabıyla kâfirler kastedilmiştir.⁴⁷ Kâfirlerin taptıkları şeyler bırakın fil veya deve gibi büyük bir varlık yaratmayı sinek gibi çok küçük ve çok basit bir varlığı bile yaratamazlar. Üstelik o sinek onlardan bir şeyi alıp götürse de onunla başa çıkamazlar.⁴⁸ Kur'an, bu temsilî anlatımla müşriklerin akıllarını başlarına almalarını ve yüce Allah'ı tanıyıp kabullenmelerini istemektedir. Çünkü taptıkları o putlar aciz olmaları nedeniyle ne kendilerine ne de başkalarına fayda sağlayabilirler.⁴⁹ Bu nedenle de Allah'ın, "ey insanlar" hitabıyla muhatap kitle olarak kâfirleri seçtiği görülmektedir. Her ne kadar ayet, zahiren kâfirlere hitap etse de, zımnen de müminleri tapınmakta oldukları bir olan Allah'a kulluğa devam etmeye davet etmektedir.

Yine Kur'an, "ey insanlar" hitabından sonra tüm insanları gönderilen davetçilere uymaya çağırılmaktadır: *"Ey insanlar! Peygamber size Rabbinizden hakkı (gerçeği) getirdi. O hâlde, kendi iyiliğiniz için iman edin. Eğer inkâr ederseniz bilin ki,*

⁴³ Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Camiu'l-Ahkâmi'l-Kur'an*, Kahire: Daru's-Şağb, ts., VIII, s. 353.

⁴⁴ ez-Zuhruf 43/44; İsrâ 17/82; el-Casiye 45/11.

⁴⁵ Hayreddin Karaman ve diğerleri, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara: DİB Yay., 2007, III, s. 114-115.

⁴⁶ el-Hac 22/73. Benzer ayetler için bk. el-A'raf 7/158; el-Yunus 10/104; el-Fatır 35/3.

⁴⁷ Râzî, *a.g.e.*, XXIII, s. 59.

⁴⁸ Muhammed b. Ahmed Ebu'l-Leys Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, tah. Mahmud Matarcî, Beyrut: Daru'l-Fikr, ts., II, s. 470; Ebu'l-A'lâ Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Yusuf Karaca ve diğerleri, İstanbul: İnsan Yay., 1997, III, s. 390; Râzî, *a.g.e.*, XXIII, s. 59.

⁴⁹ Karaman ve diğerleri, *a.g.e.*, III, s. 753-754.

göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."⁵⁰ Ayette tüm insanların Hz. Muhammed'e ve onun Allah'tan getirdiğine iman etmeleri emredilmektedir.⁵¹ Hz. Muhammed'i ve getirdiği dini yalanlamaları durumunda Allah'a hiçbir şekilde zarar veremeyecekleri ifade edilmektedir. Çünkü her şeyin sahibi Allah'tır.⁵² Görüldüğü gibi Hz. Muhammed'e ve onun getirdiği şeylere inanmayan kimselere yine bu hitap çerçevesinde seslenilmekte, ona inanmadıkları takdirde Allah'a hiçbir şekilde zarar veremeyecekleri açıklanmaktadır.

Bu hitap çerçevesinde Kur'an'ın davet ettiği iman esaslarından bir tanesi de ahiret gününe iman etmektir. "Ey insanlar" diye başlayan bazı ayetler⁵³ dünya hayatının geçiciliği ve ahiretin bakiliği hususunda insanları şöyle uyarmaktadır: "Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Çünkü kıyamet sarsıntısı çok büyük bir şeydir."⁵⁴ "Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Hiçbir babanın çocuğuna hiçbir yarar sağlayamayacağı, hiçbir çocuğun da babasına hiçbir yarar sağlayamayacağı gündünden korkun! Şüphesiz Allah'ın va'di gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın. O aldatıcı şeytan da Allah hakkında sizi aldatmasın."⁵⁵ Kıyamet saatinde vaki olacak bu korku sadece cehennemliklere has olmayıp bütün insanların başına gelecektir. Bu nedenle ey insanlar! Allah'ın emirlerini terk edip yasaklarını çiğneme cüretine kapılmayın.⁵⁶ Ayette de ifade edildiği üzere bu korku sadece inanmayanlar için değil, inananlar için de vaki olacaktır. Böylece bu hitap kullanılarak inanmayanların ahiret hayatına inanmaları, ahiret hayatına inananların da imanlarının gerektirdiği şeyleri yerine getirmeleri emredilmiştir.

Yine Kur'an, "ey insanlar!" diye başladığı hitabında insanların yeniden diriltirme hususunda düştükleri şüpheye dikkat çekmektedir: "Ey insanlar! Ölümünden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz (düşünün ki) hiç şüphesiz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan (meniden), sonra bir "alaka"dan, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir "mudga"dan yarattık ki size (kudretimizi) apaçık anlatalım..."⁵⁷ Ayette "ey insanlar!" hitabının muhatabı yeniden diriltirmenin imkânına inanmayan kâfirlerdir. Kur'an, onlara ilk yaratılışlarını ve kuru olan

⁵⁰ en-Nisa 4/170. Benzer ayetler için bk. en-Nisa 4/174; el-A'raf 7/158; el-Yunus 10/108.

⁵¹ İsmail İbn Ömer ed-Dımeşkî Ebu'l-Fida İbn Kesîr, *Tefsîru'l- Kur'an'il-Azîm*, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1401, I, s. 590; Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr bin Yezid b. Halid et-Taberî, *Camîu'l-Beyân an Te'vil Ey'il- Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l Fikr, 1405h, VI, s. 33.

⁵² Semerkandi, *a.g.e.*, I, s. 384.

⁵³ el-Hac 22/1, 5; el-Lokman 31/33.

⁵⁴ el-Hac 22/1.

⁵⁵ el-Lokman, 31/3; Benzer ayetler için bk. el-Yunus 10/23; el-Hac 22/5; Fâtır 35/3.

⁵⁶ Râzî, *a.g.e.*, XXIII, s. 6. Kurtubi, *a.g.e.*, XII, s. 3.

⁵⁷ el-Hac 22/5.

yeryüzünün yağmurdan sonra nasıl yeşerdiğini hatırlatarak yeniden dirilişin gerçekleşeceğini göstermektedir.⁵⁸ Böylece Kur'an, inkârcıların şüphelerine bu iki akîl delille cevap vermiş ve onları susturmuştur. Görüldüğü gibi itikatla ilgili hususlarda Kur'an, "ey insanlar" hitabı çerçevesinde tüm insanları muhatap alacak şekilde eğer onlar iman etmemişse onları çeşitli deliller sunmak suretiyle iman etmeye çağırarak, eğer iman etmişse onları da imanlarını muhafaza etmek için gayret sarf etmeye davet etmektedir.

Nüzul süreci dikkate alındığında "ey iman edenler" hitabıyla başlayan ayetlerin tümünün Medine döneminde nazil olduğu görülmektedir. Bu nedenle içinde itikat konularına vurgu yapan ayetler de dahil söz konusu ayetlerin, daha çok hüküm ağırlıklı ve uygulama yönü ağır basan ayetlerden oluştuğu görülmektedir.⁵⁹ Bu doğrultuda Kur'an, iman edenleri Allah'ın emrine göre yaşamaya teşvik etmekte ve şöyle buyurmaktadır: *"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa, öylece sakının ve siz ancak müslümanlar olarak ölün. Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sınımsız sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti..."*⁶⁰ Bu ayet, inananların Allah'tan gereği gibi sakınmalarını tavsiye etmektedir. Allah'tan gereği sakınmak da ancak onun emir ve yasaklarına uymakla, daima onu hatırd tutmakla ve ona şükredip nankörlük etmemekle olur.⁶¹ Görüldüğü gibi burada Allah'a iman gereği, yani onun emir ve yasaklarını uygulamaya geçirmek emredilmektedir.

Müfessir Razi, söz konusu ayetlerde geçen "Allah'tan ittika ediniz", "Allah'ın ipine sarılınız" ve "Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayınız" ifadelerini şöyle açıklamaktadır: "Bil ki Allah Teâlâ bundan önceki âyette, mü'minleri, kâfirlerin saptırmalarına ve desiselerine karşı uyarınca, bu âyette de onlara, her türlü taatın ve bütün hayırların toplanıp birleştiği şeyleri emretmiştir. Onlara önce "Allah'tan ittikâ edin.." sözüyle takvayı; "Allah'ın ipine sarılınız" sözüyle Allah'ın dinine sınımsız sarılmayı ve üçüncü olarak da, "Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayınız" sözüyle de, Allah'ın nimetlerini anmayı emretmiştir. Bu tertibin hikmeti şudur: İnsanın fiilleri mutlaka ya korku veyahut bir arzuya bağlıdır. Korku unsuru, arzu (istek) unsurundan daha önce gelir. Çünkü bir zararı savuşturmak, bir menfaati elde etmekten daha önce ve önemlidir.

⁵⁸ Taberi, a.g.e., XVII, s. 117; Ebu'l Kasım Muhammed Ömer Zemahşerî, *El-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil*, Beyrut: Darü lhyai Türesi'l Arabiyyi, ts., III, s. 145.

⁵⁹ Akpınar, a.g.e., s. 22.

⁶⁰ el-Al-i İmran, 3/102-103.

⁶¹ İbn Kesîr, a.g.e., I, s. 388; Neseî, *Tefsiru'n-Neseî*, yy: Darü'n-Neşr, ts., I, s. 170; Taberi, a.g.e., IV, s. 27.

Binâenaleyh, “Allah’tan nasıl ittikâ etmek lazımsa, öyle korkun” âyeti, Allah’ın ikâbından korkutmaya bir işarettir. Sonra Cenâb-ı Hak bu korkuyu, Allah’ın dinine sarılıp sınımsız tutunma emrine bir vesile saymıştır. Daha sonra arzu unsurunu getirmiştir ki bu, “Allah’ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın...” âyetinin ifâde ettiği husustur. Buna göre Cenâb-ı Allah sanki şöyle demektedir: ‘Allah’ın cezasından korkmak şunu gerektirir, nimetlerinin çokluğu da bunu gerektirir. Binâenaleyh, Allah’ın emrine inkıyâd edip, O’nun hükmüne itaat etmenizi gerektirecek olan her şey mevcuttur.’ Böylece zikrettiğimiz bu açıklamalarla, âyette geçen üç hususun çok uygun bir şekilde sıralandığı meydana çıkmıştır.”⁶² Görüldüğü üzere Razi, Allah’ın emir ve yasaklarına boyun eğme hususunda önce korkuyu sonra da ümidi ön plana çıkarmaktadır. Allah’ın tüm insanlığa özellikle de kâfirlere seslendiği “ey insanlar” hitabından sonra tek ve bir olan Allah’a şeksiz şüphesiz bir şekilde inanmaları istenirken, sadece iman edenlere seslendiği “ey iman edenler” hitabından sonra da kulun sadece Allah’a inanmakla kalmayıp Allah’la arasındaki irtibatı da güçlü tutması istenmektedir.

Allah ve Resulüne itaat, “ey iman edenler” hitabıyla başlayan birçok ayette beraber geçmektedir. “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulu’l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resulüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.”⁶³ Allah’a itaat onun emir ve yasaklarına riayet etmektir. Resulüne itaat ise hayatta iken onun emir ve yasaklarına uymak, vefat ettikten sonra da sünnetine tâbi olmaktır.⁶⁴

Kur’an, yine bu hitap çerçevesinde bir yandan kimlere itaat edileceği üzerinde dururken bir yandan da kime itaat edilmeyeceğine işaret etmektedir: “Ey iman edenler! Şeytanın adımlarına uymayın. Kim şeytanın adımlarına uyarsa, bilsin ki o hayâsızlığı ve kötülüğü emreder...”⁶⁵ ayeti bu hususta şeytanın adımlarını takip etmeme hususunda inananları uyarmaktadır. Çünkü şeytan insana ancak hayâsızlığı ve kötülüğü emretmektedir.

Yine “ey iman edenler” hitabıyla başlayan Nisa Suresi’nin 136. ayetine baktığımızda iman esasları tek tek sayılmakta ve bunların her birine ayrı ayrı

⁶² Râzî, *a.g.e.*, VIII, s. 140.

⁶³ en-Nisa 4/59. Benzer ayetler için bk. el-Bakara 2/278; el-Al-i İmran, 3/102; el-Enfal, 8/24-25, 27, 29; et-Tevbe 9/119; el-Ahzab 33/69, 70-71; el-Muhammed 47/33; el-Hucurat 49/1; el-Hadid 57/28; el-Haşr 59/18-19.

⁶⁴ Taberi, *a.g.e.*, V, s. 147; Râzî, *a.g.e.*, X, s. 115; Semerkandi, *a.g.e.*, I, s. 338; İbn Atiyye el-Endülüsî, *el-Muharreru’l-Vecîz*, Lübnan: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1413, II, s. 70; Abdurrahman Ali İbn Muhammed Cevzî, *Zadü’l-Mesir fi İlmi’t-Tefsir*, Beyrut: el-Mektebu’l-İslamî, 3. bs., 1404H., II, s. 116.

⁶⁵ en-Nur 24/21.

iman etmenin gerekliliği vurgulanmaktadır: "Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, derin bir sapıklığa düşmüş olur."⁶⁶ Ayette geçen "ey iman edenler" hitabının muhatabının kâfirler mi yoksa Müslümanlar mı olduğu hususunda bir ihtilaf olsa da alimlerin çoğunluğuna göre mümin kelimesinin mutlak anlamda kullanılmasından dolayı buradaki hitap Müslümanlaradır.⁶⁷

Ancak müfessir Taberi'nin görüşüne göre söz konusu ayetin muhatabı ehl-i kitaptır. O, bu konudaki görüşünü şöyle dile getirmektedir: "Eğer denilecek olursa ki: "Allah, "ey iman edenler" şeklinde hitap ettikten sonra bu kişilerin iman etmelerini tekrar emretmesinin sebebi nedir?" Cevaben denilir ki: "Burada ifade edilen "iman edenler" den maksat, iki kısma ayrılan ehl-i kitaptır. Onlardan, Tevrat'a iman edenler, İncil'e, Kur'an'a, Hz. İsa'ya ve Hz. Muhammed'e iman etmemişlerdir. Allah, işte ehl-i kitap olan ve belli bir kitaba iman ettikleri için "iman edenler" diye vasıflandırılan bu insanlara, tevhit inancının gereği olarak, bütün Peygamberlere ve kitaplara iman etmelerini emretmiş ve buyurmuştur ki: "Ey, Tevrat'a veya İncil'e iman edenler, Allah'ı tasdik edin. Onun Peygamberi olan Muhammed'i ve Muhammed'e indirdiği Kur'an'ı ve ondan önce indirdiği İncil ve Tevrat'ı hep birlikte tasdik edin. Zira kim, Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr edecek olursa onun başka şeylere iman etmesi geçerli değildir. Bilakis o, derin bir sapıklığa düşmüştür."⁶⁸

Söz konusu ayette geçen "ey iman edenler" hitabının muhatabının Müslümanlar olduğunu ifade edenler de bu konuda bazı görüşler ileri sürmüşlerdir.

- a. Bu, "ey iman edenler" imanınızda daim ve sabit olunuz, demektir.
- b. Bu, "ey iman edenler" taklidi bırakıp tahkike gelin, demektir.
- c. Bu, "ey iman edenler" sadece mücmel delillerle değil, tafsilatlı delillerle de iman edin, demektir.
- d. Bu, "ey iman edenler" her ne kadar siz tafsili delillerle de iman etseniz sizin aklınızın tafsilatlı bir şekilde Allah'ın azametinin künhüne ulaşamayacağına da iman ediniz, demektir.⁶⁹

⁶⁶ en-Nisa 4/136.

⁶⁷ Râzî, a.g.e., XI, s. 60.

⁶⁸ Taberi, a.g.e., V, s. 326.

⁶⁹ Râzî, a.g.e., XI, s. 60.

Bu hitabın muhatabının Müslümanlar olduğunu düşünen müfessir Mevdudi bu hususta şunları ifade etmektedir: “Burada, iman eden kimselere, “ey iman edenler! İman ediniz” denmektedir. Bu ilk bakışta bazı kimselere tuhaf gelebilir. Fakat aslında “iman” kelimesi, burada iki anlamda kullanılmıştır. Birincisi, bir insanın küfürden vazgeçip iman etmesi ve ehli imandan sayılması anlamındadır. İkincisi, bir insanın tüm kalbiyle iman etmesi ve ciddi bir şekilde ihlasla düşüncelerini, zevklerini, sevgilerini, hayat tarzını, dostluk ve düşmanlıklarını, ilişkilerini inancına uygun bir biçime sokması, buna uygun arkadaşlıklar kurması, düşmanlıklarını ona göre ayarlaması ve tüm çabalarını inancına uygun bir yapıya sokması anlamındadır.”⁷⁰ Görüldüğü gibi ayette geçen “ey iman edenler” hitabıyla kâfirlerin mi yoksa Müslümanların mı kastedildiği hususunda farklı görüşler ileri sürülmüş olsa da kastedilen grubun Müslümanlar olması tercihe daha şayandır. Allah’ın, müminler iman esaslarına inandıkları halde “ey iman edenler” hitabının peşinden “iman edin” emrini getirmesi iman esaslarına sadece icmali değil aynı zamanda tafsili olarak da inanmayı ifade etmektedir. Aynı zamanda taklidi bir iman ile değil tahkiki bir imanla Allah’a bağlanmayı ifade etmektedir. Böylece çoğunluğu Mekke döneminde nazil olup “ey insanlar” hitabıyla başlayan ayetler, içinde itikadi konuların teorik yönünü ele almış, uygulama yönü ise daha çok Medine döneminde nazil olup “ey iman edenler” hitabıyla başlayan ayetlere tevdi edilmiştir.

1.2. İbadet

Kur’an’ın, söz konusu hitaplardan sonra ele aldığı konulardan bir diğeri de ibadet konusudur. Bu hususta Kur’an, mümin kâfir ayrımı yapmadan tüm insanlığa şöyle seslenmektedir: “Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin ki, Allah’a karşı gelmekten sakınasınız.”⁷¹ Ayetin kâfirlere hitap ettiğini savunanlar ilgili ayetten sonra gelen “Eğer kulumuza (Muhammed’e) indirdiğimiz (Kur’an) hakkında şüphede iseniz...”⁷² ayetini görüşlerinin doğruluğuna delil getirmişlerdir. Bu hitabın, tüm insanlara yönelik olduğunu ifade edenler ise bu hitaptan, müminlerin ibadete devam etmelerini ve bunu arttırmalarını anlarken, kâfirlerin de şeksiz ve şüphesiz bir kulluğa başlamalarının gerekliliğini anlamışlardır.⁷³ Bu da, kâfir de olsa tüm insanların önceki yaptıklarına bakılmaksızın ve hiçbir ön şart ileri sürülmeksizin Allah’ın

⁷⁰ Mevdudi, *a.g.e.*, I, s. 417.

⁷¹ el-Bakara 2/21.

⁷² Bakara 2/23.

⁷³ Taberi, *a.g.e.*, I, s. 160; Râzî, *a.g.e.*, II, s. 78.

kulluğuna kabul edileceklerinin bir göstergesidir.⁷⁴ Üstelik bu hitap o dönemden kıyamete kadar gelecek olan tüm insanları kapsamaktadır.⁷⁵ Böylece mümin ibadetine devam etmekle, kâfir de Allah'ı kabul edip onu birlemekle Allah'ın "ibadet edin" emrini yerine getirmiş olacaktır.

"Ey iman edenler" hitabıyla Kur'an; abdest, namaz, oruç, zekât, hac, zikir, tefekkür vb. ibadetler hususunda müminlerin hayatını düzenlemekte, onlara bazı şeyleri emrederken bazı şeyleri de yasaklamaktadır. Bu emir ve yasaklarını bazen herhangi bir hitap kullanmaksızın direk emir sığasıyla yaparken, bazen de hitap sığasını kullanarak onlara seslenmektedir. Kur'an'ın, müminlere hitapta üzerinde durduğu konulardan biri de Allah'a ibadet etmektir. Bu husus Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir: "*Ey iman edenler, rükû edin, secde edin, Rabbinize kulluk edin ve hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz.*"⁷⁶ Ayette "ey iman edenler" hitabıyla kastedilenler müminlerdir. Müminlere namaz; rükû ve secde edin emriyle anlatılmıştır. Daha sonra da Allah'a ibadet etmeleri ve her türlü iyiliği işlemeleri istenmiştir.⁷⁷ Görüldüğü gibi "ey iman edenler" hitabından sonra gelen namaz kılma emri, rükû ve secde ayrı ayrı hatırlatılmak suretiyle teferruatlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu da "ey insanlar" hitabından sonra gelen mesajın aksine "ey iman edenler" hitabı sonrasındaki mesajın daha detaylı bir şekilde ele alındığının bir göstergesidir.

İman edenlerin yerine getirmesi gereken en önemli ibadetlerden biri de infaktır. Bu husus Kur'an'da şöyle belirtilmektedir: "*Ey iman edenler! Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin olmadığı kıyamet günü gelmeden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcamın. İnkâr edenler ise zalimlerin ta kendileridir.*"⁷⁸ Ayet, müminleri hiçbir dostluğun, hiçbir menfaatin olmadığı kıyamet günü gelmeden önce infak etmeye çağırılmaktadır. Burada ifade edilen infak emriyle sadece zekât kastedilmiştir ya da bu infak cihat hususundaki infak olduğu şeklinde farklı görüşler zikredilse de âlimlerin çoğunluğuna göre buradaki geçen infaktan hem zekât gibi farz olan harcamalar hem de Allah yolunda yapılan tüm harcamalar kastedilmiştir.⁷⁹ Görüldüğü üzere Kur'an, ibadetlerle ilgili hususları "ey iman edenler" hitabıyla, "ey insanlar" hitabına

⁷⁴ Karaman ve diğerleri, *a.g.e.*, I, s. 85.

⁷⁵ Râzî, *a.g.e.*, II, s. 77.

⁷⁶ el-Hac 22/77.

⁷⁷ Taberi, *a.g.e.*, XVII, s. 204; Râzî, *a.g.e.*, XXIII, s. 62; Mensûr bin Muhammed bin Abdül-Cebbâr Sem'ânî, *Tefsîru'l-Sem'ânî*, Riyad: Daru'l-Vatan, 1997, III, s. 457.

⁷⁸ el-Bakara 2/254. Benzer ayetler için bk. el-Bakara 2/ 264, 267.

⁷⁹ Râzî, *a.g.e.*, VI, s. 174; Ebu'l Fadl Şihabuddin Âlûsi, *Ruhu'l Meanî fi Tefsîri'l Kur'an el-Azimi ve's-Seb'il-Mesânî*, Beyrût: Daru İhyai't Tûrasi'l-Arabiyye, ts., III, s. 4.

nispetle müminlere daha detaylı bir şekilde iletmekte ve bu hitabı kullanmak suretiyle onları, yapacakları ibadetler hususunda motive etmektedir. Ayrıca infak etme özelliği Müslümana has kılınan bir özellik olmasından dolayı “ey iman edenler” hitabından sonra getirildiği söylenilebilir.

1.3. Helal-Haram

Kur’an, yiyecek hususunda ancak helal ve temiz şeylerin kullanılmasına dikkat çekmekte ve şöyle buyurmaktadır: *“Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiyin! Şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır.”*⁸⁰ Ayet, yiyecekler ve içecekler hususunda cahiliye dönemine ait yanlış inanç ve uygulamaların ortadan kaldırılmasını istemektedir.⁸¹ Her ne kadar ayet Sakîf, Huzaa ve Mudlicoğullarının, hayvanlarını kendilerine haram kılmış olmaları üzerine inmiş olsa da lafız umumidir. Hem müminleri hem de kâfirleri kapsamaktadır.⁸² Ayette geçen “tayyib” kelimesi helal anlamında olup kendinden önce geçen “helal” kelimesini te’kid etmekte ya da bu kelime lezzetli olan şey anlamına gelmektedir.⁸³ Görüldüğü gibi ayet insanları ancak helal ve temiz olan yiyeceklere yönlendirmektedir.

Kur’an, bazı ayetlerinde⁸⁴ haram kıldığı yiyecekler dışındaki yiyeceklerin yenilmesini ve onların farklı amaçlarla kullanılmasını helal kılmıştır. Bu durum İslam dininin özgürlükçü yapısına vurgu yaptığı gibi bu dinin insan fitratı ile olan uyumuna da işaret etmektedir. Bu noktada Allah’ın insandan talep ettiği şey, helal dairesini ihlal etmeden bu temiz nimetlerden faydalanmaktır. Aynı zamanda ister yiyecek içecek konularında isterse de farklı konularda olsun şeytanın, insana emrettiği çirkin ve fena şeylerden kendini korumasıdır.⁸⁵ Görüldüğü üzere Kur’an, mümin kâfir ayrımı yapmadan tüm insanlığa fitratlarına uygun olan helal ve temiz şeyleri “ey insanlar” hitabıyla emretmekte; yine bunun zımında onları haram ve pis şeylerden men etmektedir.

İnsanın helalinden kazanıp helalinden yemesi ve haramlara sapmaması Kur’an’ın üzerinde durduğu en önemli konulardan biridir. Bu hususta Kur’an, iman edenlere seslenerek helal kılınan iyi ve temiz nimetleri kendilerine haram kılmamaları hususunda onları şöyle uyarmaktadır: *“Ey iman edenler! Allah’ın size*

⁸⁰ el-Bakara 2/168.

⁸¹ Mevdudi, *a.g.e.*, I, s. 135.

⁸² Kurtubi, *a.g.e.*, II, s. 207; Râzî, *a.g.e.*, V, s. 3; Karaman ve diğerleri, *a.g.e.*, I, s. 253-254.

⁸³ Kurtubi, *a.g.e.*, II, s. 207; Râzî, *a.g.e.*, V, s. 3.

⁸⁴ el-Bakara 2/173; el-Maide 5/3; el-En’am 6/145.

⁸⁵ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-il Kur’an*, yy: Hikmet Yayınları, çev.: İ.Hakkı Şengüler ve diğerleri, ts., I, s. 323.

helâl kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah'ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmeyiz."⁸⁶ Ayet, bazı sahabelerin kendilerini uzlete çekmesi ve bazı yiyecek ve içecekleri kendilerine haram kılmaları sonucu nazil olmuştur. Böyle davranışta bulunan kimseleri de haddi aşan kimseler olarak tanımlamıştır.⁸⁷ Görüldüğü gibi iman edenlerin helal ve temiz olan şeyleri kendi nefislerine haram kılmaları yasaklanmış ve böyle bir durum haddi aşma olarak nitelendirilmiştir.

İman edenlere bir taraftan helal ve temiz olan şeyleri kendilerine haram kılmamaları hatırlatılırken bir taraftan da neyin kendilerine haram kılındığı haber verilmektedir. Allah, iman edenlere içkiyi, kumarı, dikili taşları ve fal oklarını haram kıldığını şöyle açıklamaktadır: "Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz."⁸⁸ Ayet, hem müminlerin Allah'a bağlılıklarını ve itaatlerini kendilerine hatırlatmak için hem de müminlerin kalplerini harekete geçirmek için "ey iman edenler" hitabıyla başlamaktadır.⁸⁹ Bunun yanında ayette ifade edilen içki, kumar, dikili taşlar ve fal oklarını Allah, murdar ve şeytanın ameli olma vasfıyla da nitelendirmektedir.⁹⁰ Daha sonra gelen ayette ise içki ve kumarın insana vermiş olduğu zarara dikkat çekmektedir: "Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?"⁹¹

Yine, ihramlı iken avlanmanın haram kılındığının ilanı da "ey iman edenler" hitabıyla duyurulmaktadır: "Ey iman edenler! İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin. Kim (ihramlı iken) onu kasten öldürürse (kendisine) bir ceza vardır..."⁹² Ayette geçen "ihramlı iken" ifadesi erkek-kadın, hür-köle bütün inananları kapsamaktadır.⁹³ Harem bölgesinde ya da silah veya başka bir şekilde ihramlıyken avlanmak ya da bu hususta başkalarına yardım etmek yasaklanmaktadır.⁹⁴ Medenî olan bu ayetlerde Allah, helal olan şeyleri haram kılmamaları hususunda müminleri uyardığı gibi, haram kıldığı hususlarda da Allah'ın azabından kurtulmak için bu haramlardan uzak durmayı bu hitap kapsamında müminlere emretmiştir.

⁸⁶ el-Maide 5/87. Benzer ayetler için bk. el-Bakara 2/172; en-Nisa 4/19, 29; el-Maide 5/1, 2, 94.

⁸⁷ Semerkandi, *a.g.e.*, I, s. 435; Râzî, *a.g.e.*, XII, s. 59; Taberi, *a.g.e.*, VII, s. 8.

⁸⁸ el-Maide 5/90.

⁸⁹ Kutub, *a.g.e.*, IV, s. 436.

⁹⁰ Râzî, *a.g.e.*, XII, s. 67.

⁹¹ el-Maide 5/91.

⁹² el-Maide 5/95.

⁹³ Kurtubi, *a.g.e.*, VI, s. 302.

⁹⁴ Râzî, *a.g.e.*, XII, s. 73; Mevdudi, *a.g.e.*, I, s. 513

1.4. Sosyal Hayat

Kur'an insanların bireysel hayatını tanzim ettiği gibi sosyal hayatını da tanzim etmektedir. Bu tanzimlerden bir tanesi de "ey insanlar" hitabıyla başlayan ve akrabalık bağlarının koparılmamasını ifade eden Nisa Suresi'nin ilk ayetidir: *"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarınızı koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah, üzerinizde bir gözetleyicidir."*⁹⁵ Öncelikle Kur'an, insanı, bir tek nefisten yaratan Allah'a karşı gelmekten, daha sonra da onu akrabalık bağlarını koparmaktan sakındırmaktadır. Çünkü akrabalar arasında sevgi ve şefkati arttıracak bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu nedenle insanlar akrabalarının övülmesiyle gururlanırlar, kınanmalarıyla da üzülmüşler.⁹⁶ Bundan dolayı Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Fatıma benim bir parçamdır. Ona eziyet veren şey, bana eziyet verir"*⁹⁷ Hatta insanın akrabası kâfir dahi olsa onun hakkını gözetmesi gerekmektedir.⁹⁸ Görüldüğü gibi Kur'an, yine "ey insanlar" hitabını kullanarak kâfir mümin ayırt etmeden tüm insanların Allah'tan korkmalarını, sosyal hayatlarında akrabalık bağlarını kuvvetlendirmelerini istemektedir.

Kur'an, iman ve ibadet hususlarında olduğu gibi sosyal hayatlarında da müminlere yol göstermektedir. Bu hususta Kur'an, kâfir ve ehl-i kitaptan olan kimselerin dost ve sırdaş edinilip onlara uyulmasını yasaklamaktadır: *"Ey inananlar, kendilerine kitap verilenlerin bir kısmına uyarsanız sizi döndürür, inancınızdan sonra kâfir yapar."*⁹⁹ *"Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar. Hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların kinleri konuşmalarından apaçık ortaya çıkmıştır. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Eğer düşünürseniz size âyetleri açıkladık."*¹⁰⁰ Ayette geçen "bitane" kelimesinin aslı "batn" kelimesi olup bir kimseyi "işin iç yüzünü bilecek kadar yakın dost" edinmedir.¹⁰¹ Müslümanlardan bir grup Yahudi ve münafıklarla İslam'dan önce var olan dostluklarını devam ettirmek istediler. Bunun üzerine iman edenlerin müminler dışında başka kimseleri dost ve sırdaş edinmemeleri

⁹⁵ en-Nisa 4/1.

⁹⁶ Râzî, a.g.e., IX, s. 130.

⁹⁷ Buhârî, Fezâilü'l-Ashâb, 12; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 93-94.

⁹⁸ Kurtubi, a.g.e., V, s. 6.

⁹⁹ el-Al-i İmran 3/100.

¹⁰⁰ el-Al-i İmran, 3/118. Benzer ayetler için bk. en-Nisa 4/144; el-Maide 5/51, 57; el-Mümtehine 60/13.

¹⁰¹ Ragıb el-İsfehani, *Müfredat*, İstanbul: Pınar Yay., çev.: Yusuf Türker, 2012, s. 210-211.

istendi.¹⁰² "Allah, iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır..."¹⁰³ ayetinde de ifade edildiği gibi müminlerin asıl dostunun Allah olduğu bildirilmektedir. Bunun dışında İslam, mümin bir kimsenin, dinin temel ilkelerine ters düşmeyecek şekilde gayri müslimlerle olan ilişkilerin devam ettirilmesinde bir sakınca görmemektedir.¹⁰⁴ Böylece ayet dostlukların ve sırdışlıkların oluşması ve kalıcı olması için muhatabın inanç durumunun esas alınmasının gerekli olduğunu "ey iman edenler" hitabı çerçevesinde ifade etmektedir.

Sosyal hayatın bir ayağını gayri müslim unsurla olan ilişkiler, diğer ayağını da Müslümanlarla olan ilişkiler oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Kur'an, müminleri "ey iman edenler" hitabıyla muhatap alarak bazen onlara bazı şeyleri emretmektedir. Sosyal hayatın dengeli bir şekilde yürütülmesi için emredilen hususlardan bir tanesi de adalettir. Kur'an, adaletin titizlikle uygulanması hususunda şöyle buyurmaktadır: "Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (Şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın)..."¹⁰⁵ Her ne kadar ayetteki muhatap kitlenin şahitler veya hâkimler olduğu ifade edilse de aslında ayetin muhatabı tüm inananlardır. Aleyhlerinde şahitlik ettikleri kimseler fakir ya da zengin, yakın ya da uzak, hatta kendi nefisleri de olsa adaleti elden bırakmamaları hususunda müminler uyarılmaktadır.¹⁰⁶ İman edenlere adaletin emredilmesi sağlam bir sosyal hayatın da oluşturulması anlamına gelir. Aksi takdirde adaletin sağlanamadığı bir toplumda gerçek manada bir huzur ortamının oluşturulması da imkânsız hale gelecektir. Böylece adaletin "ey iman edenler" hitabından sonra emredilmesi de gerçek adaletin ancak müminler tarafından sağlanacağını bir göstergesidir.

Yine Kur'an, sosyal hayatın yara almadan devam edebilmesi için bazı hususlarda yasaklamalar getirmiştir: "Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi ayıplamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir namdır! Kim de tövbe etmezse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir."¹⁰⁷ Ayette geçen "nebz", bir insanın

¹⁰² Taberi, *a.g.e.*, IV, s. 60; İbn Kesir, *a.g.e.*, I, s. 399.

¹⁰³ el-Bakara 2/257.

¹⁰⁴ Karaman ve diğerleri, *a.g.e.*, I, s. 407.

¹⁰⁵ en-Nisa 4/135. Benzer ayetler için bk. el-Bakara 2/282; en-Nisa 4/94; el-Maide 5/8, 105, 106.

¹⁰⁶ Taberi, *a.g.e.*, V, s. 321; İbn Kesir, *a.g.e.*, I, s. 566; Semerkandî, I, s. 371-372; Begavî, *Tefsîru'l-Begavî*, Daru'l-Mağrife, tah.: Halid Abdurrahman el-Ak, Beyrut ts., I, s. 489.

¹⁰⁷ el-Hucurat 49/11. Benzer ayetler için bk. el-Maide 5/101.

kızdırılmasına sebep olan lakab takmadır. “Lemz” ise bir insanın ayıp ve kusurlarının onun bulunmadığı bir yerde konuşulmasıdır. Bu, nebz’den daha büyük bir hakarettir. “Suhriyyet” ise bir insanın diğerine küçümseyerek bakması ve onu olduğundan aşağı seviyede görmesidir. Bu ise lemz’den daha büyük bir hakarettir.¹⁰⁸ Böylece Kur’an, alayın her türlüünü, insanların ayıp ve kusurlarını araştırmayı ve insanları hoşlanmadıkları kötü lakaplarla çağırılmayı men etmektedir. Çünkü bu durum insanlar arasında sevgi ve saygıyı azaltarak İslam kardeşliğine zarar verecektir.¹⁰⁹ Müminlere yönelik bir hitaptan sonra onların alaya almaları, başkalarını ayıplamaları ve kötü lakaplarla çağırılmaları yasaklanmakta ve bu kötü özelliklerle imanın bir arada olmamasının gerekliliği vurgulanmaktadır.

Yine Kur’an, aynı gerçeğe farklı bir açıdan bakmakta ve şöyle buyurmaktadır: *“Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah töbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.”*¹¹⁰ Kötülükler ve düşmanlıklar zanna dayandığından dolayı yasaklanmıştır. Zandan kaçınmak maksadıyla da olsa bir kimsenin başka bir kimsenin kusurunu ve hatasını aramaması gerektiği bildirilmiştir. Bunun yanında müminin şeref ve haysiyetini hedef alan gıybet de yasaklanmıştır.¹¹¹ Allah, zannın bir kısmını yasaklamakla insanı bilmediği şeyleri konuşmaktan, mahremiyetin araştırılmasını yasaklamakla insanın üzerine düşmeyen şeylerle meşgul olmasını ve gıybeti yasaklamakla da bildiklerini söylemekten men etmektedir.¹¹² Görüldüğü gibi Kur’an, bireylerin ve toplumların hayatını olumsuz bir şekilde etkileyen alay, başkasını ayıplama, kötü lakap takma, su-i zan, kusur araştırma ve gıybet gibi kötü davranışları yine bu hitap kapsamında yasaklamaktadır. Bunun zımında da müminlerin birbirleriyle daha da yaklaşmalarını sağlayan olumlu ve güzel davranışları onlara önermektedir.

Sosyal hayatla ilgili ayetleri derli toplu değerlendirdiğimizde “ey insanlar” hitabından sonra verilen mesajla sağlam bir sosyal toplum

¹⁰⁸ Râzî, a.g.e., XXVIII, s. 113.

¹⁰⁹ Taberi, a.g.e., XXVI, s. 131; Râzî, a.g.e., XXVIII, s. 113; Ebussuûd, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm*, Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l- Arabiyyi, ts., VIII, s. 121; Mevdudi, a.g.e., V, s. 449.

¹¹⁰ el-Hucurat 49/12.

¹¹¹ Zemahşerî, a.g.e., IV, s. 375; Râzî, a.g.e., XXVIII, s. 115; Taberi, a.g.e., XXVI, s. 135. Mevdudi, a.g.e., V, s. 450-451.

¹¹² Râzî, a.g.e., XXVIII, s. 116.

oluşturulması amaçlanırken, "ey iman edenler" hitabından sonra verilen mesajla da bu toplumun yapısına zarar verebilecek her türlü tutum ve davranıştan uzak durulması istenmiştir. Yine "ey insanlar" hitabıyla Mekke'de o toplumun temeli inşa edilmiş, "ey iman edenler" hitabıyla o toplumun devamı esas alınmış ve ona zarar verebilecek tutum ve davranışlar yasaklanmıştır.

1. 5. Ceza

Kur'an'ın, nida üslubuyla muhataplarına bildirdiği bir diğer konu da cezalardır. Kur'an, insanın Allah'ın buyruklarına uyması gerektiğini, uyulmadığı takdirde her an helakle baş başa kalacağını şöyle haber vermektedir: *"Ey insanlar! Allah dilerse sizi yok eder ve başkalarını getirir. Allah, buna hakkıyla gücü yetendir."*¹¹³ Kâfir ve münafıklara, "ey kâfirler ve münafıklar eğer siz Allah'ın emir ve yasaklarına karşı çıkarsanız Allah sizi yok ediverir de yerinize sizden daha hayırlısını getirir. Kesinlikle Allah'ın gücü buna yeter." denilmektedir.¹¹⁴ Yine burada emir sahibi olan kimselere, emri altındakilere adaletle hükmetme ve ilmiyle amel etme çağrısında bulunmaktadır. Aksi takdirde kaçınılmaz sonun helak olacağı hatırlatılmaktadır.¹¹⁵ Görüldüğü üzere ister inanan, ister inanmayan olsun herkim Allah'ın emir ve yasaklarına karşı çıkarsa onu bekleyen son, dünya hayatında yok oluvermek ahirette ise cehennem azabı olacaktır.

Kur'an'ın, "ey iman edenler" ve "ey insanlar" hitaplarıyla başlayan ayetlerinin verdiği mesajlara baktığımızda cezalarla ilgili teferruatın Medine döneminde inen ayetlerin içerisinde yer aldığını görmek mümkündür. "Ey iman edenler" hitabıyla başlayan ayetlerin tamamı da Medenî ayetler olduğundan dolayı cezalar ile ilgili detaylar bu ayetlerde yerini almıştır. Bunlardan birinde Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Her kim bundan sonra haddi aşarsa muhakkak onun için elem verici bir azap vardır."*¹¹⁶ Ayet, müminlere kasıtlı öldürmelerde kısasın farz olduğunu ifade etmek için "ey iman edenler" hitabıyla seslenmektedir.¹¹⁷ Ayetin zahirinde her ne kadar hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadının kısas edileceği ifade edilse de ancak cinayeti işleyen kimseye kısas uygulanır. Yani, cinayeti işleyen

¹¹³ en-Nisa 4/133.

¹¹⁴ Taberi, *a.g.e.*, V, s. 319; Râzî, *a.g.e.*, XI, s. 57; Semerkandî, *a.g.e.*, I, s. 371.

¹¹⁵ Semerkandî, *a.g.e.*, I, s. 371.

¹¹⁶ el-Bakara 2/178.

¹¹⁷ Kutup, *a.g.e.*, I, s. 341.

hür de, köle de olsa; erkek de, kadın da olsa kısas, cinayeti işleyene uygulanır.¹¹⁸ Görüldüğü gibi iman edenleri muhatap alan bu ayette bir hadd cezası olan kısas detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Kur'an, avlanma hususunda iman edenlerin sınanacağını ve bu sınavı kaybedenlerin de cezalandırılacağını ifade etmektedir: *"Ey iman edenler! Andolsun, Allah sizleri, ellerinizin ve mızraklarınızın erişebileceği av(lar) ile elbette deneyecek ki, görmediği hâlde kendisinden korkanı ayırıp meydana çıkarsın. Kim bundan sonra sınırı aşarsa onun için acı bir azap vardır."*¹¹⁹ Müminler hacetmek için yola çıkmış nihayet Hudeybiye'de konaklamışlardı. Hayvanlar kendilerine, elleriyle tutulabilecek bir mesafeye kadar yaklaşmıştı. Ancak Allah onlara ihramlı olarak avlanmayı bir imtihan vesilesi kıldı.¹²⁰ Bu imtihanda başarısız olan kimseler için ahiretteki uhrevî cezanın yanında¹²¹ bir de dünyevî ceza vardır. Bu ceza ayette şöyle belirtilmektedir: *"Ey iman edenler! İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin. Kim (ihramlı iken) onu kasten öldürürse (kendisine) bir ceza vardır. (Bu ceza), Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere, öldürdüğünün dengi olup, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan; veya yoksulları yedirmek suretiyle keffaret; yahut onun dengi oruç tutmaktır. (Bu) yaptığı işin kötü sonucunu tatması içindir. Allah, geçmiştekileri affetmiştir. Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır. Allah, mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir."*¹²² Ayette de işaret edildiği gibi müminlerin ihramlı iken avlanmaları yasaklanmakta, yasağı çiğneyenlerin önce dünya hayatında daha sonra da ahiret hayatında cezalandırılacakları ifade edilmektedir. Görüldüğü gibi "ey insanlar" hitabından sonra cezadan genel olarak bahsedilmişken, "ey iman edenler" hitabından sonra cezaya çarptırılacak kimselerin cezaları detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

1.6. Cihat

Mekke döneminde cihada izin çıkmadığından dolayı "ey insanlar" hitabından sonra cihat emri yer almamaktadır. Ancak bu izin Medine döneminde verilmiştir. Bu nedenle "ey iman edenler" hitabıyla başlayan bazı ayetler müminlere cihadı emretmektedir: *"Ey iman edenler! Ne oldunuz ki, size 'Allah yolunda sefere çıkın' denilince, yere çakılıp kaldınız. Yoksa ahiretten vazgeçip dünya hayatını mı seçtiniz? Oysa ahirete göre dünya hayatının yararı, pek az bir şeydir."*¹²³ Hz.

¹¹⁸ Taberi, *a.g.e.*, II, s. 103; Şevkanî, Muhammed, *Fethu'l-Kadir*, Daru'l-Fikr, Beyrut ts., I, s. 175.

¹¹⁹ el-Maide 5/94.

¹²⁰ Semerkandi, *a.g.e.*, I, s. 440; Râzî, *a.g.e.*, XII, s. 71.

¹²¹ Muhammed Ali Sabunî, *Saffetü't-Tefâsir*, İstanbul: Dersâdet, ts., I, s. 364.

¹²² el-Maide 5/95.

¹²³ et-Tevbe 9/38. Benzer ayetler için bk. en-Nisa 4/71; el-Maide 5/35; Enfal 8/15, 45-46; et-Tevbe 9/123.

Peygamber Bizans'a karşı çıkılacak olan Tebük seferini Müslümanlara haber verince, bazı Müslümanlar sefere gitme hususunda isteksiz davrandılar. Çünkü yaz mevsimi olduğundan hava çok sıcaktı. Düşmanın uzak bir mesafede olması bu isteksizliği daha da artırıyordu. Aynı zamanda sefere çıkılacak mesafe de çok uzaktı. Ayrıca hurmalar olgunlaştığı için toplanma vakti gelmişti. İşte böyle bir ortamda nazil olan ayet bu durumda olan Müslümanları cihat hususunda uyarmakta ve onları cihada teşvik etmektedir.¹²⁴ Cihada icabet edilmediği takdirde başlarına gelecek olumsuz durum onlara bildirilmektedir. Bu nedenle "ey iman edenler" gibi onur verici bir hitapla muhatap alınan müminler, bu hitabın gereğini yerine getirme hususunda uyarılmışlardır.

1.7. Aile Hukuku

Kur'an, "ey insanlar" hitabından sonra aile hukukuyla alakalı herhangi bir meseleden bahsetmemektedir. Bu konu sadece "ey iman edenler" hitabıyla başlayan bazı ayetlerde yer almaktadır. Bu konular evlilik, boşanma, mehir gibi konulardır: *"Ey iman edenler! Mümin kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah, onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin. Çünkü Müslüman hanımlar kâfirlere helâl değillerdir. Kâfirler de Müslüman hanımlara helâl olmazlar. Mehir olarak harcadıklarını onlara (kocalarına geri) verin. Mehirlerini verdiğiniz takdirde, bu kadınlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Müşrik karılarınızın nikâhlarına tutunmayın. (Zira bu nikâhlar ortadan kalkmıştır.) Onlara harcadığımız mehri, (evlendikleri kâfir kocalarından) isteyin. Kâfirler de (İslâm'ı kabul eden ve sizinle evlenen eski hanımlarına) harcamış oldukları mehri (sizden) istesinler. Bu, Allah'ın hükmüdür. O, aranızda hüküm veriyor. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."*¹²⁵ Ayet, Mekke'den Medine'ye hicret eden kadınların imtihan edildikten sonra, sırf Allah rızası için gelenlerin kâfirlere geri verilmemesini istemektedir. Bunun nedeni bu ayetin nazil olmasıyla beraber Müslüman bir kadının müşrik bir erkekle, Müslüman bir erkeğin de müşrik bir kadınla nikâhlanması yasaklanmıştır. Ayrıca bu ayet nazil olduktan sonra kâfir bir kadından boşanan Müslüman bir erkeğin evlenirken kadına verdiği mehri geri istemesi emredilirken, kâfir erkeğin de evlendiklerinde Müslüman kadına verdiği mehri geri isteme hakkının olduğu ifade edilmektedir.¹²⁶ Görüldüğü gibi Kur'an, iman edenlerin sosyal hayatlarını düzenlediği gibi aile hayatlarını da düzenlemekte ve onlara bu hususta yapılması gerekenleri emretmektedir.

¹²⁴ Taberi, *a.g.e.*, X, s. 133; Nesefi, *a.g.e.*, II, s. 89; Sem'anî, *a.g.e.*, II, s. 309; İbn Kesir, *a.g.e.*, II, s. 358.

¹²⁵ el-Mümtehine 60/10. Benzer ayetler için bk. en-Nur 24/27, 58; el-Ahzab 33/49.

¹²⁶ Taberi, *a.g.e.*, XXVIII, s. 67-68; İbn Kesir, *a.g.e.*, XXXII, s. 351-352; Beydavi, *a.g.e.*, V, s. 329.

Sonuç

Kur'an, insanları doğru yola iletmek için gönderilmiş olan son ilahi mesajdır. Kur'an'ın tamamı Allah'ın insanlara hitabı olsa da onun içinde özel hitapların bulunduğu da vakidir. "Ey insanlar" ve "ey iman edenler" hitabı bunlar arasındadır. "Ey insanlar" hitabı "ey iman edenler" hitabına göre daha kapsamlı bir hitap şeklidir. "Ey insanlar" hitabı inanan inanmayan tüm insanları içine alan evrensel bir hitapken, "ey iman edenler" hitabı sadece inananları içine alan bir hitaptır. Bu anlamda "ey iman edenler" hitabı, "ey kâfirler" hitabının karşılığında kullanılmıştır. Dolayısıyla "ey insanlar" hitabı, içerisine hem "ey iman edenler" hitabını hem de "ey kâfirler" hitabını içine alan genel bir hitap şeklidir.

"Ey insanlar" hitabı daha evrensel bir hitaptır. Bu hitaptan sonra muhatap kitleye verilen mesajlar daha çok ana hatlarıyla verilmiştir. "Ey iman edenler" hitabından sonra muhatap kitleye verilen mesajlar en temel mesajlar olup, daha ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir. Bunun yanında "ey iman edenler" hitabından sonra gelen bazı ayetler Müslümanların sahip olduğu yanlış anlayışı düzeltmeye çalışmıştır.

"Ey iman edenler" hitabında, bu hitaba muhatap olan insanlar açısından şerefendirme, değer verme gibi pozitif bir anlam söz konusudur. Ancak "ey insanlar" hitabı inananı da inanmayı da kapsadığından dolayı hitaba muhatap olan insanlar açısından bir şerefendirme ve değer verme gibi ne olumlu bir anlam ne de yerme gibi olumsuz bir anlam söz konusudur. Bu nedenle bu hitap, kendinden sonraki mesajın içeriğine göre lehte bir anlam da, aleyhte bir anlam da barındırabilir.

"Ey insanlar" hitabıyla başlayan ayetlerde, muhataba verilen mesajlar daha çok inançla ilgili konularda yoğunlaşırken, "ey iman edenler" hitabıyla başlayan ayetlerde ise verilen mesaj daha çok birey ve toplumun psiko-sosyal gelişimini etkileyen konularda yoğunlaşmıştır. Bu hitapları içeren ayetlere bu gözle baktığımızda "ey insanlar" hitabıyla başlayan ayetlerin çoğunluğu Mekkî, "ey iman edenler" hitabıyla başlayan ayetler tamamı Medenîdir. Ayetlerin ele aldıkları konular ve bu konuların işleniş tarzından dolayı böyle bir ayrıma gidilebilir. Çünkü Mekkî ayetler kısa ve özlü bir şekilde daha çok inanç konularını işlerken, Medenî ayetler sadece inanç konularını değil bunun yanında sosyal hayat, savaş, cezalar ve aile hayatı gibi diğer konuları da daha uzun ve ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.

Genel anlamda "ey insanlar" hitabından sonra insanları iyiye, güzele ve helale yönlendirme ağır basarken, "ey iman edenler" hitabından sonra insanları

kötülüklerden, günahlardan ve haramlardan sakındırma daha baskındır. Bu bir anlamda iman ile bu kötü şeylerin bir arada bulunmaması gerektiğinin de bir göstergesidir.

Kur'an'da geçen hitaplar sosyal hayatımızda ve eğitim alanında insanlarla iletişim kurarken bizlere bazı referanslar da sunmaktadır. Güzel ve olumlu hitaplar insanlarla iletişimi kolaylaştırırken, çirkin ve olumsuz hitaplar iletişimi zora sokmaktadır.

Kaynaklar

- Akpınar, Ali, *Kur'an'ın Müminlere Çağrısı*, Konya: Kitap Dünyası, 2013.
- Âlûsi, Ebu'l Fadl Şihabuddin, *Ruhu'l Meanî fi Tefsîri'l Kur'an el-Azîmi ve's-Seb'el-Mesânî*, Beyrût: Daru İhyai't Tûrasi'l-Arabiyye, ts.
- Begavî, *Tefsîru'l-Begavî*, Beyrut: Daru'l-Mağrife, tah. Halid Abdurrahman el-Ak, ts.
- Buhâri, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul ts.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Ankara: TDV Yay., 1991.
- Cevzî, Abdurrahman Ali İbn Muhammed, *Zadü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1404h., 3. Baskı.
- Ebussuûd, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm*, Beyrut: Daru İhyai't-Tûrasi'l-Arabiyyi, ts.
- Endülüsî, İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413.
- Gezer, Süleyman, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Sözlü Hitabın Rolü*, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- İbn Kesîr, İsmail İbn Ömer ed-Dîmeşkî Ebu'l-Fida, *Tefsîru'l-Kur'an'il-Azîm*, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1401.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mûkerrem, *Lisanu'l-Arab*, Kahire: Daru'l-mearif, ts.
- İsfehani, Ragıb, *Müfredat*, İstanbul: Pınar Yay., çev.: Yusuf Türker, 2012.
- Karagöz, İsmail ve diğerleri, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: DİB Yay., 2010.
- Karaman, Hayreddin ve diğerleri, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara: DİB Yay., 2007.
- Kesler, Muhammed Fatih, "Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed'e Hitaplar (I)",

AÜİFD, c. 43, sy. 2, 2002.

Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Camiu'l-Ahkâmi'l-Kur'an*, Kahire: Daru's-Şağb, ts.

Kutluer, İlhan, "İnsan" *DİA*, İstanbul 2000.

Kutub, Seyyid, *Fî Zılâl-il Kur'an*, yy. Hikmet Yayınları, çev: İ.Hakkı Şengüler ve diğerleri, ts.

Mevdudî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev.: Yusuf Karaca ve diğerleri, İstanbul: İnsan Yay., 1997.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin Muslim b. El-Haccâc el-Kuşeyrî, *es-Sahîh*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1398h/1978.

Neseî, *Tefsiru'n-Neseî*, yy. Daru'n-Neşr, ts.

Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *Tefsir-i Kebîr Mefâtihu'l Gayb*, Beyrut: Dârü'-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.

Sabunî, Muhammed Ali, *Saffetü't-Tefâsir*, İstanbul: Dersâdet, ts.

Sem'ânî, Mensûr bin Muhammed bin Abdül-Cebbâr, *Tefsiru'l-Sem'ânî*, Riyad: Daru'l-Vatan, 1997.

Semerkindî, Muhammed b. Ahmed Ebu'l-Leys, *Tefsîru's-Semerkindî*, tah.: Mahmud Matarcî, Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.

Şevkanî, Muhammed, *Fethu'l-Kadir*, Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.

Sinanoğlu, Mustafa, "İman", *DİA*, İstanbul 2000.

Uludağ, Süleyman, "Hitap" *DİA*, İstanbul 1998.

Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr bin Yezid b. Halid, *Camiu'l-Beyân an Te'vil Ey'il- Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l Fikr, 1405h.

Zemahşerî, Ebu'l Kasım Muhammed Ömer, *El-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzîl ve Uyuni'l Ekavil fi Vücuhu't-Te'vil*, Beyrut: Darü İhyai Türası'l Arabiyyi, ts.